

1100-1BO15, rok akademicki 2019/20

OPTYKA GEOMETRYCZNA I INSTRUMENTALNA

dr hab. Rafał Kasztelanic

Wykład 13

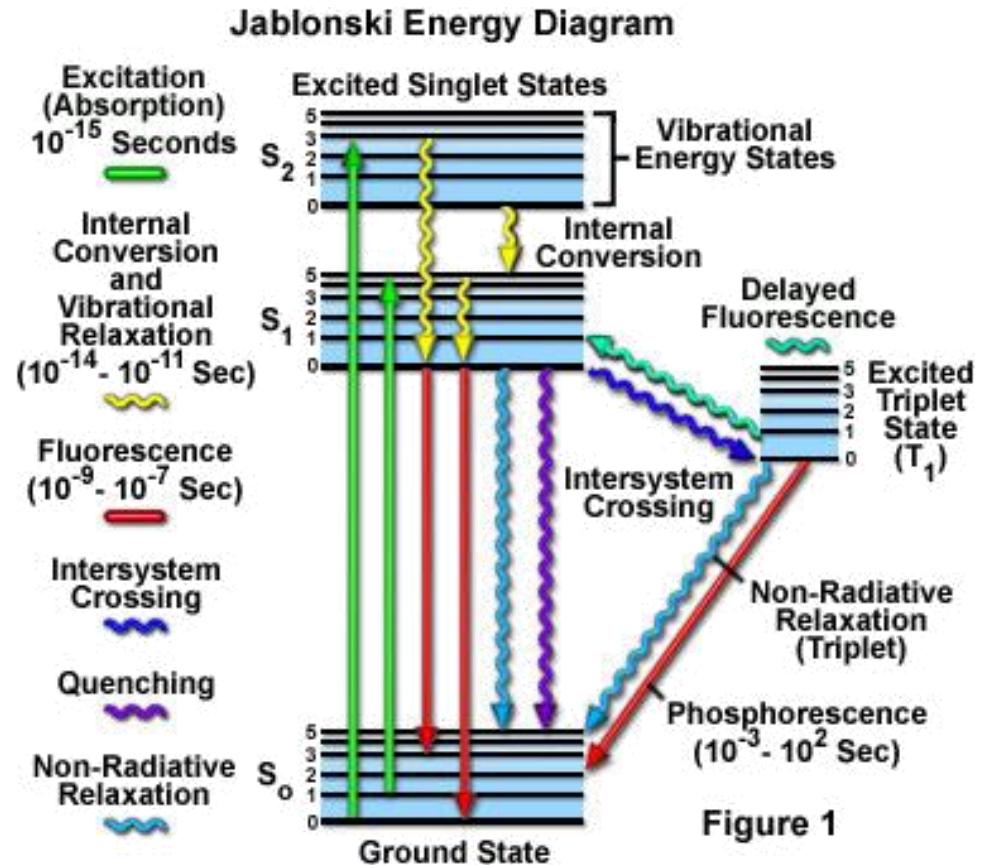
„Luminescencja to nadwyżka promieniowania ciała nad promieniowaniem temperaturowym tego samego ciała w danej części widmowej i w danej temperaturze, która ponadto charakteryzuje się skończonym czasem świecenia, to znaczy nie zanika natychmiast po przerwaniu wzbudzenia.”

Siergiej Wawitow

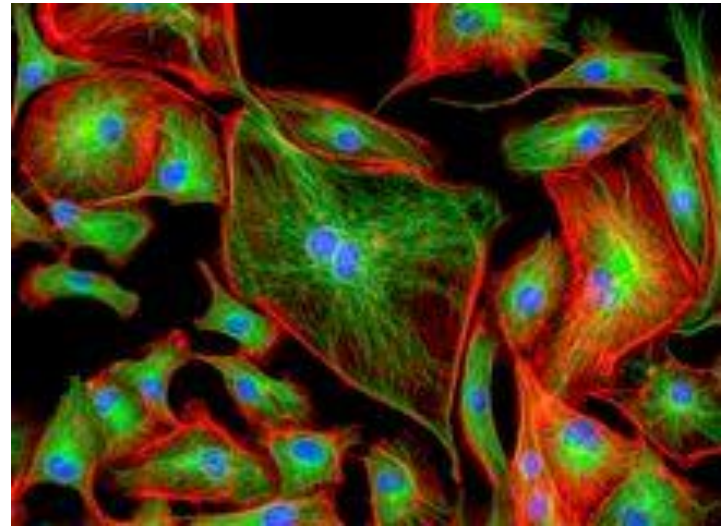
- chemiluminescencja – reakcja chemiczna
- elektroluminescencja – przepływ prądu
- elektronoluminescencja – bombardowanie elektronami
- **fotoluminescencja – oświetlenie UV/VIS**
- radioluminescencja – fale radiowe
- rentgenoluminescencja – promienie Roentgena
- sonoluminescencja – dźwięk
- triboluminescencja – tarcie
- termoluminescencja – energia cieplna

Fluorescencja/fosforescencja – diagram Jabłońskiego

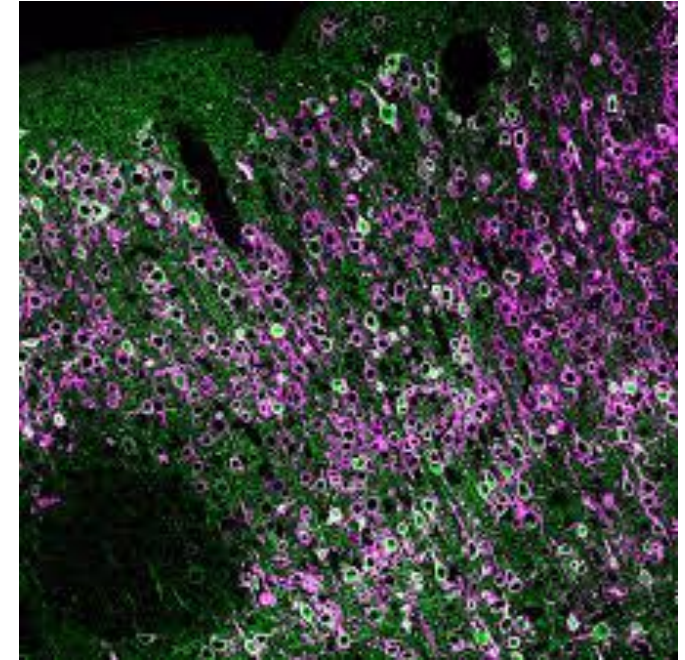
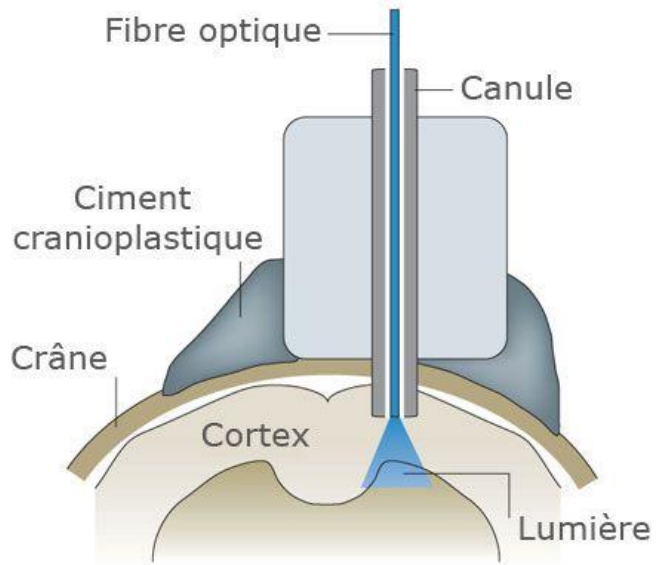
- Fluorescencja – jeden z rodzajów luminescencji – zjawiska emitowania światła przez wzbudzony atom lub cząsteczkę. Dawniej zjawisko uznawano za fluorescencję, gdy po zaniku czynnika pobudzającego następuje szybki zanik emisji w czasie około 10^{-8} s, a gdy trwa dłużej – za fosforescencję.
- Obecnie o podziale decyduje rodzaj przejścia między pasmami.
- Wyróżnia się także fluorescencję długozyciową, gdy czas zaniku promieniowania jest znacznie dłuższy od zwykłej fluorescencji, zwanej w tej sytuacji dla odróżnienia krótkozyciową.

Luminescencja

Luminescencia

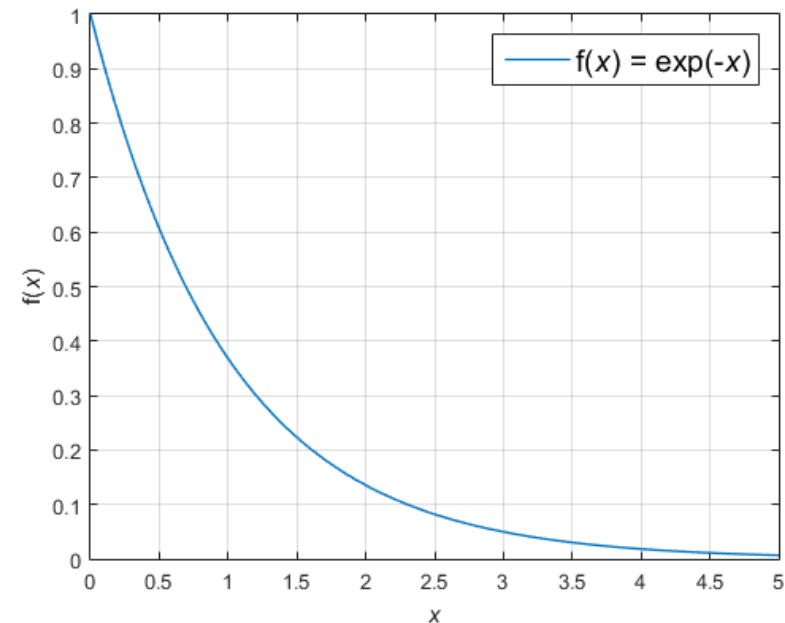

Absorpcja – pochłanianie promieniowania

- Każde medium absorbuje (pochłania) promieniowanie elektromagnetyczne.
- Absorpcja zachodzi w wyniku różnych procesów fizycznych, zwykle zwiększając energię wewnętrzną absorbenta.
- Jeśli przez ośrodek o grubości dx przechodzi wiązka światła monochromatycznego, to strumień świetlny Φ zmniejsza się o wielkość proporcjonalną do pierwotnego strumienia i grubości dx : $-d\Phi = k\Phi dx$.
- W wyniku rozwiązania powyższego równania dostajemy:

$$\Phi = \Phi_0 e^{-kx}$$

- k jest współczynnikiem absorpcji zależnym od właściwości ośrodka.

Absorbancja

Prawo Lamberta-Beera

opisuje pochłanianie promieniowania elektromagnetycznego przy przechodzeniu przez częściowo absorbujący i rozpraszający ośrodek

Natężenie światła wiązki przechodzącej przez substancję ulega zmniejszeniu nie tylko w wyniku absorpcji, lecz również na skutek rozpraszania światła.

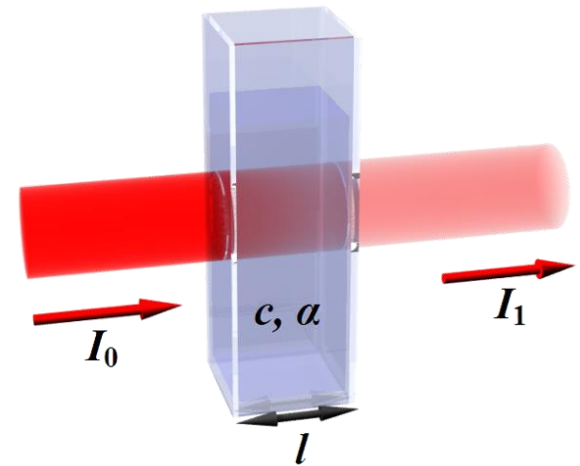
Absorbancja jest wprost proporcjonalna do stężenia c i grubości warstwy l roztworu, przez który przechodzi promieniowanie:

$$I_1 = I_0 e^{-\alpha c l}$$

α – stała proporcjonalności dla roztworu o stężeniu masowym w $\text{g}\cdot\text{dm}^{-3}$

T – transmitancja:
$$T = \frac{I_1}{I_0} = e^{-\alpha c l}$$

A – absorbancja:
$$A = \log \frac{I_0}{I_1} = -\log T$$

Spełnione przy oświetleniu światłem monochromatycznym

Prawo Lamberta-Beera

$$\text{Absorbancja: } A = \alpha cl$$

α – stała proporcjonalności dla roztworu o stężeniu masowym w $\text{g}\cdot\text{dm}^{-3}$

c – stężenie substancji w roztworze

l – grubość warstwy absorbującej (droga jaką pokonuje promieniowanie przechodząc przez roztwór)

Gdy stężenie dane jest w molach:

$$A = \epsilon cl$$

ϵ – stała proporcjonalności dla roztworu o stężeniu molowym w $\text{mol}\cdot\text{dm}^{-3}$

Ogólnie:

$$A = kcl$$

k – stała proporcjonalności (współczynnik pochłaniania promieniowania, często nazywany współczynnikiem absorpcji)

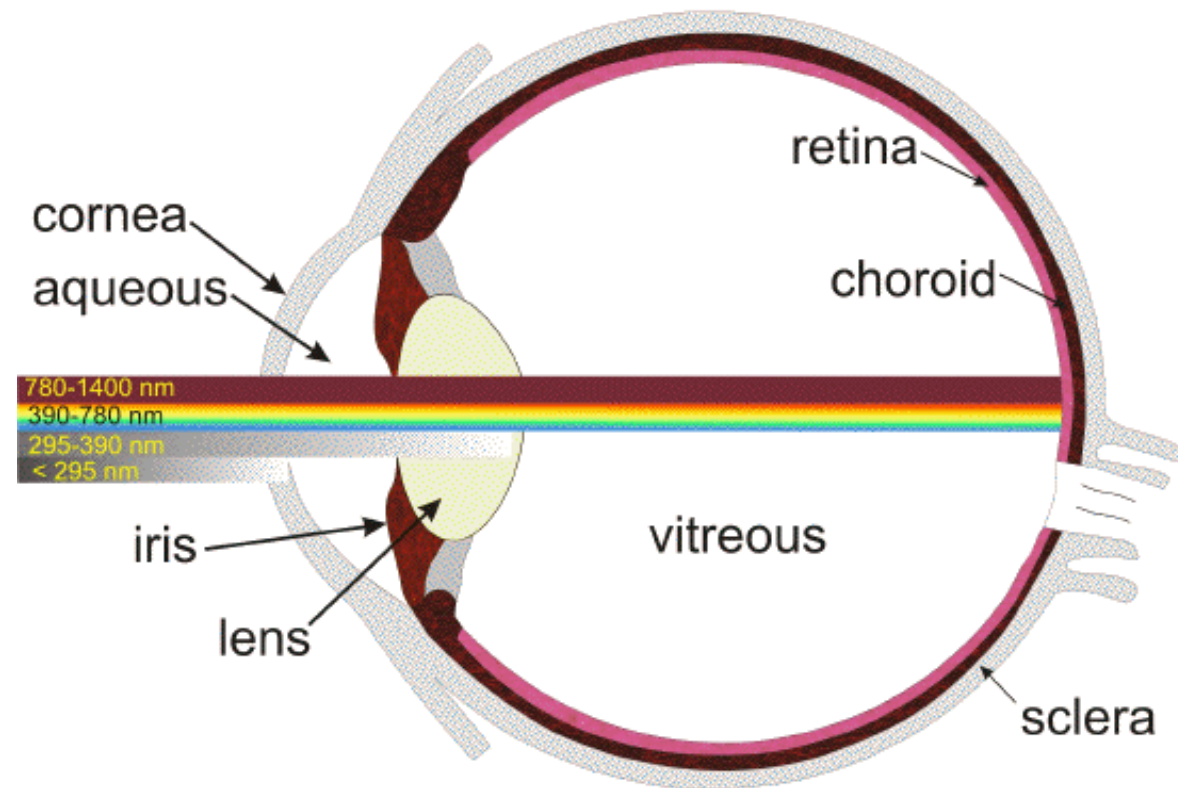
Prawo addytywności absorbancji

Jeżeli w roztworze jest więcej substancji, które absorbują promieniowanie przy wybranej długości fali, to absorbancja tego roztworu jest równa sumie absorbancji jego poszczególnych składników:

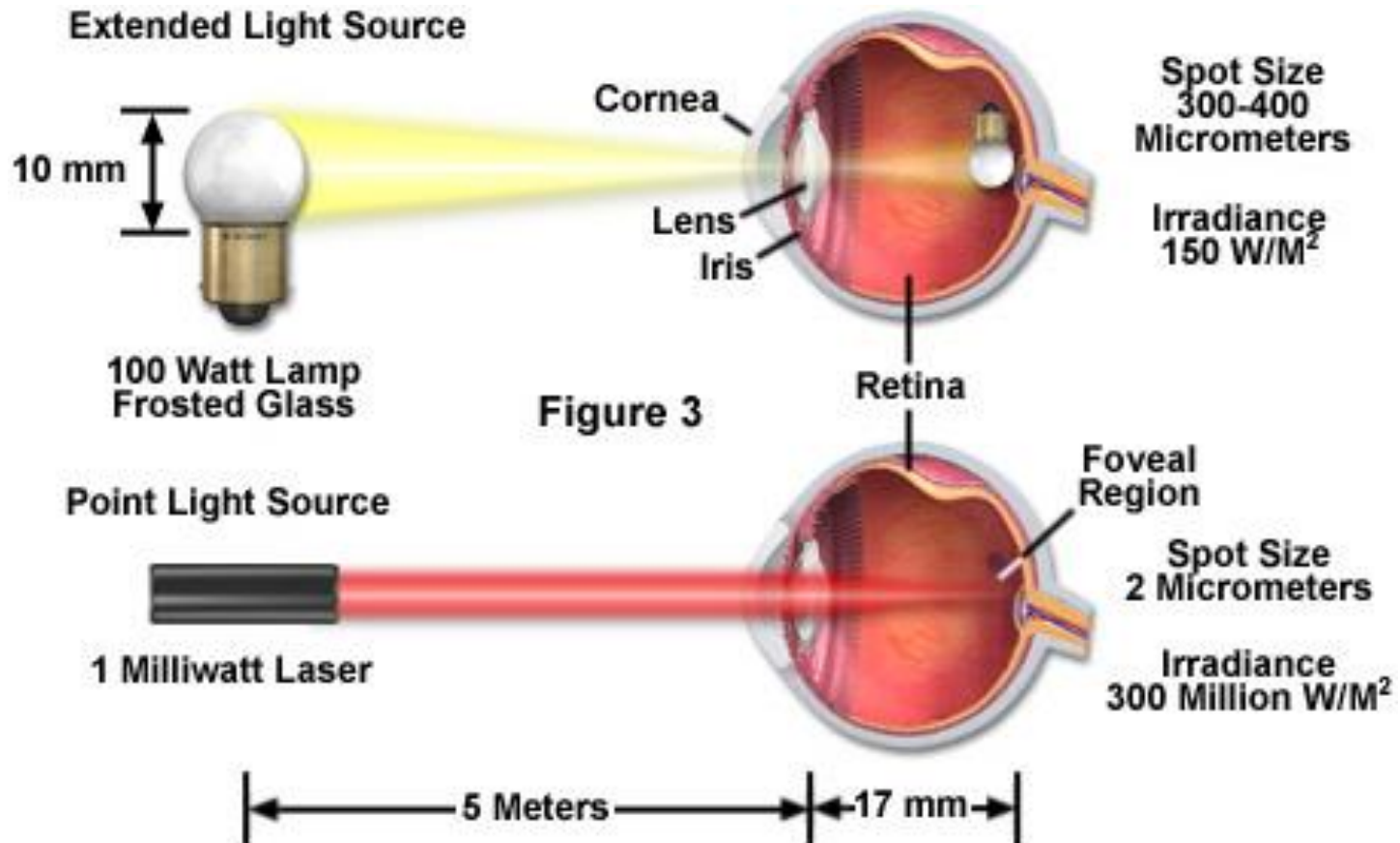
$$A = A_1 + A_2 + A_3 + \dots + A_n$$

Absorbpcja w oku

Absorbpcja w oku

Dwójłomność

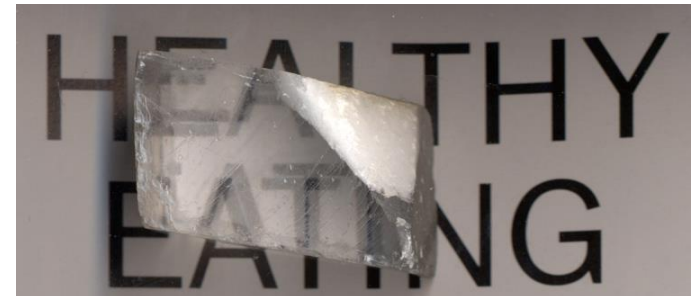
- Zdolność ośrodków optycznych do podwójnego załamania światła (także rozdwojenia promienia świetlnego).
- Zjawisko dwójłomności odkrył w 1669 roku Rasmus Bartholin a wyjaśnił Augustin J. Fresnel w pierwszej połowie XIX w wieku. Dwójłomność wykazuje wiele substancji krystalicznych, a także wszystkie ciekłe kryształy. Przykładami substancji dwójłomnych mogą być kryształy rutylu i kalcytu.
- Miarą dwójłomności jest różnica między współczynnikiem załamania promienia nadzwyczajnego n_e , a współczynnikiem załamania promienia zwyczajnego n_o .

Przykłady substancji dwójłomnych [\[edytuj\]](#)

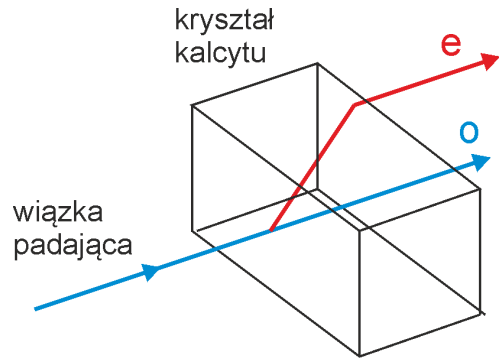
Dane dla światła o długości fali około 590 nm (okolice światła żółtego),

Substancja jednoosiowa	n_o	n_e	Δn
beryl	1,602	1,557	-0,045
kalcyt CaCO_3	1,658	1,486	-0,172
kalomel Hg_2Cl_2	1,973	2,656	+0,683
lód H_2O	1,309	1,313	+0,014
niobian litu LiNbO_3	2,272	2,187	-0,085
fluorek magnezu MgF_2	1,380	1,385	+0,006
kwarc SiO_2	1,544	1,553	+0,009

$$\Delta n = n_e - n_o$$

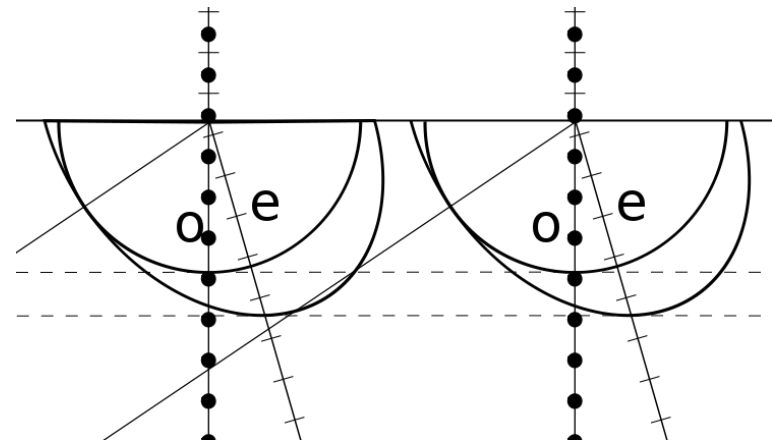
Dwójtomność

o – promień zwyczajny (ordinary)
e – promień nadzwyczajny (extraordinary)

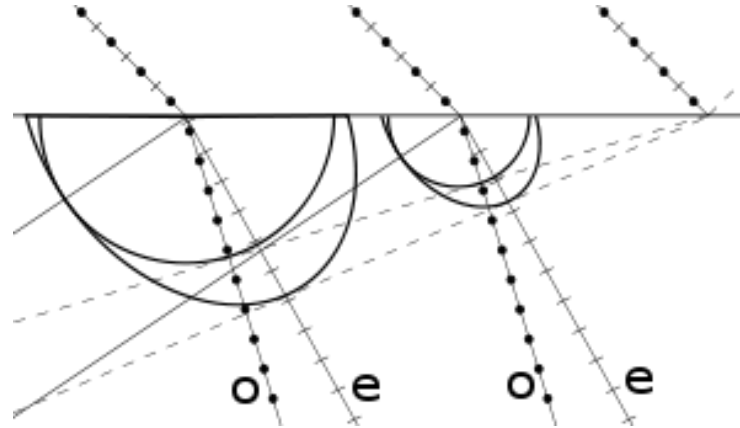
Zjawisko to wynika z faktu, że substancja jest **anizotropowa**, co oznacza, że współczynniki przenikalności elektrycznej ϵ i wynikająca z niego prędkość światła, a co za tym idzie współczynnik załamania światła, w kryształach zależą od kierunku drgań pola elektrycznego fali elektromagnetycznej (polaryzacji fali).

W kryształach takim istnieje oś optyczna. Jest to kierunek, w którym biegnące światło nie rozdziela się na dwa promienie, ponieważ prędkość światła poruszającego się w tym kierunku nie zależy od kierunku polaryzacji. Kierunek tej osi nie zależy od kształtu kryształu. Istnieją kryształy jedno- i dwuosiowe.

Dwójtomność

W kryształach jednoosiowych prawo Snella spełnia promień zwyczajny. Promień nadzwyczajny może się ugiąć nawet przy padaniu pod kątem 0° .

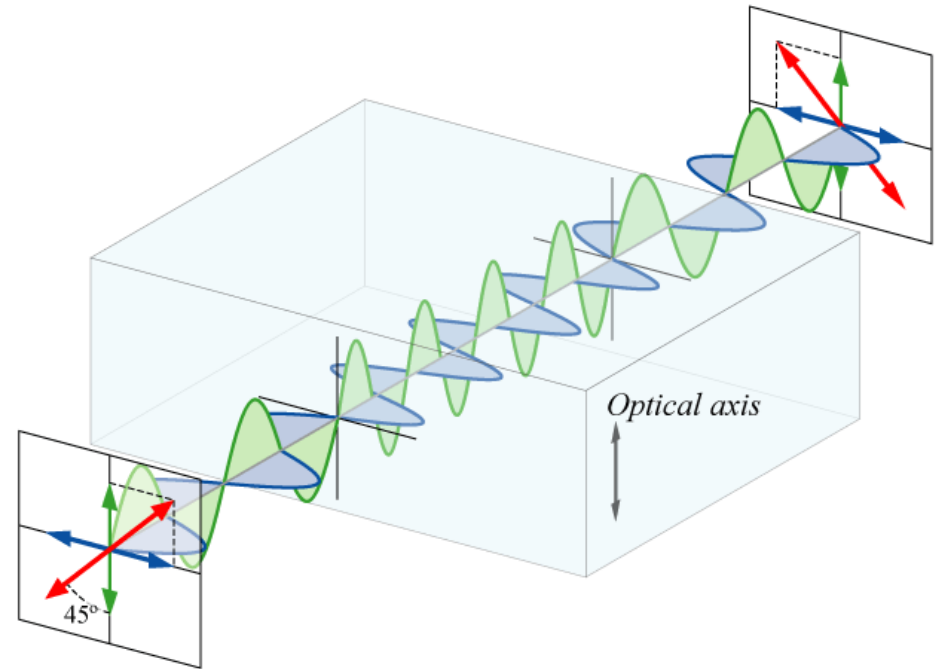
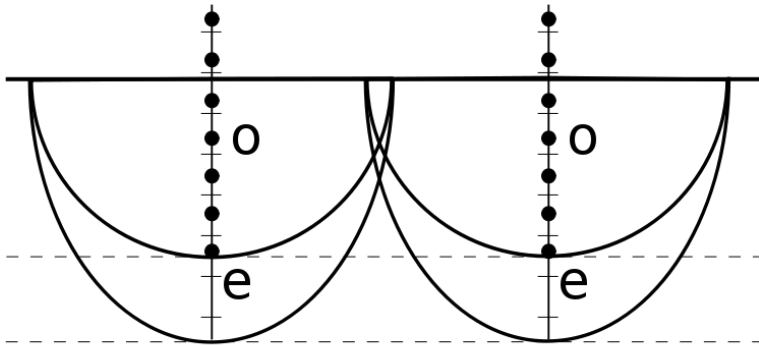

W kryształach dwuosiowych oba promienie nie spełniają prawa Snella.

Dwójtomność - półfalówka

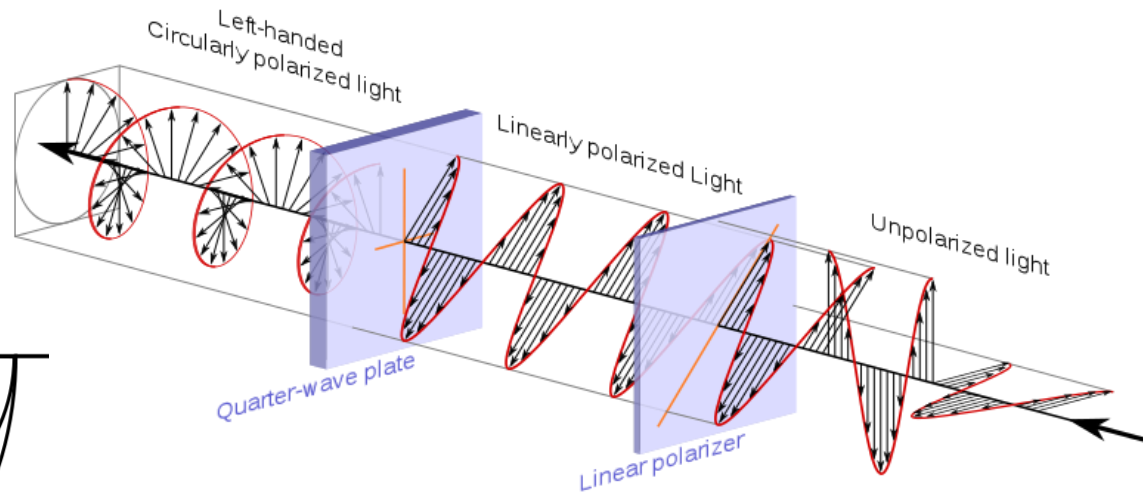
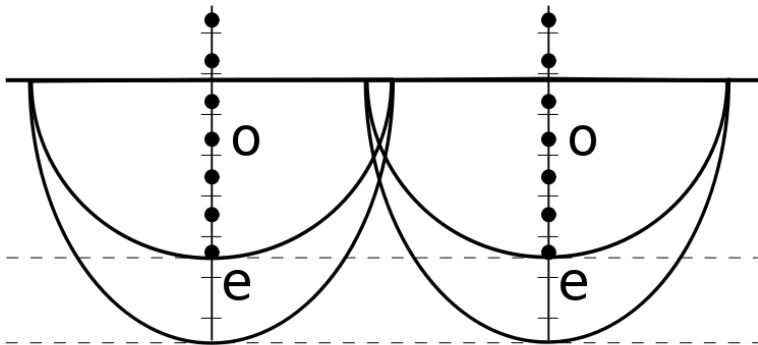
- Przepuszcza całe padające na nią światło zmieniając tylko stan jego polaryzacji.
- Nie polaryzuje światła niespolaryzowanego.
- Światło spolaryzowane liniowo zamienia na światło spolaryzowane liniowo w kierunku, który jest odbiciem polaryzacji światła padającego względem jednej z osi (szybkiej).
- Zmienia światło spolaryzowane kołowo prawoskrętnie na światło spolaryzowane kołowo lewoskrętnie i odwrotnie.

$$\Delta s = d \cdot (n_e - n_o) = d\Delta n$$

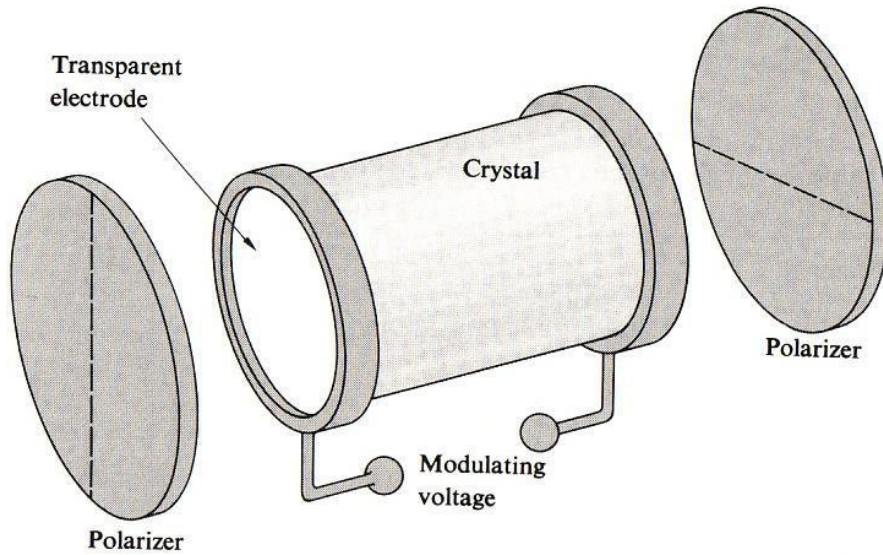
Dwójtomność - ćwierćfalówka

- Przepuszcza całe padające na nią światło zmienia tylko stan jego polaryzacji.
- Nie polaryzuje światła niespolaryzowanego.
- Światło spolaryzowane liniowo zamienia na światło spolaryzowane eliptycznie zależnie od kąta polaryzacji względem osi szybkiej płytki i tak w szczególności:
  - gdy oś płytki (szybka lub wolna) pokrywa się z kierunkiem polaryzacji światła, nie zmienia polaryzacji,
  - gdy płaszczyzna polaryzacji światła tworzy kąt 45° z osią płytki, to światło zmienia polaryzację na kołową,
- zmienia światło spolaryzowane kołowo na światło spolaryzowane liniowo.

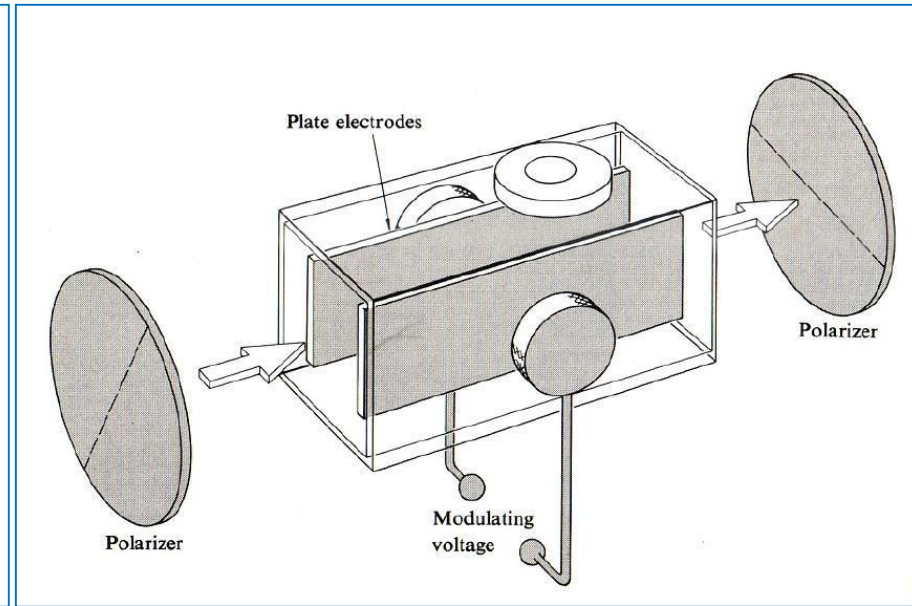

Dwójtomność wymuszona

komórka Pockelsa

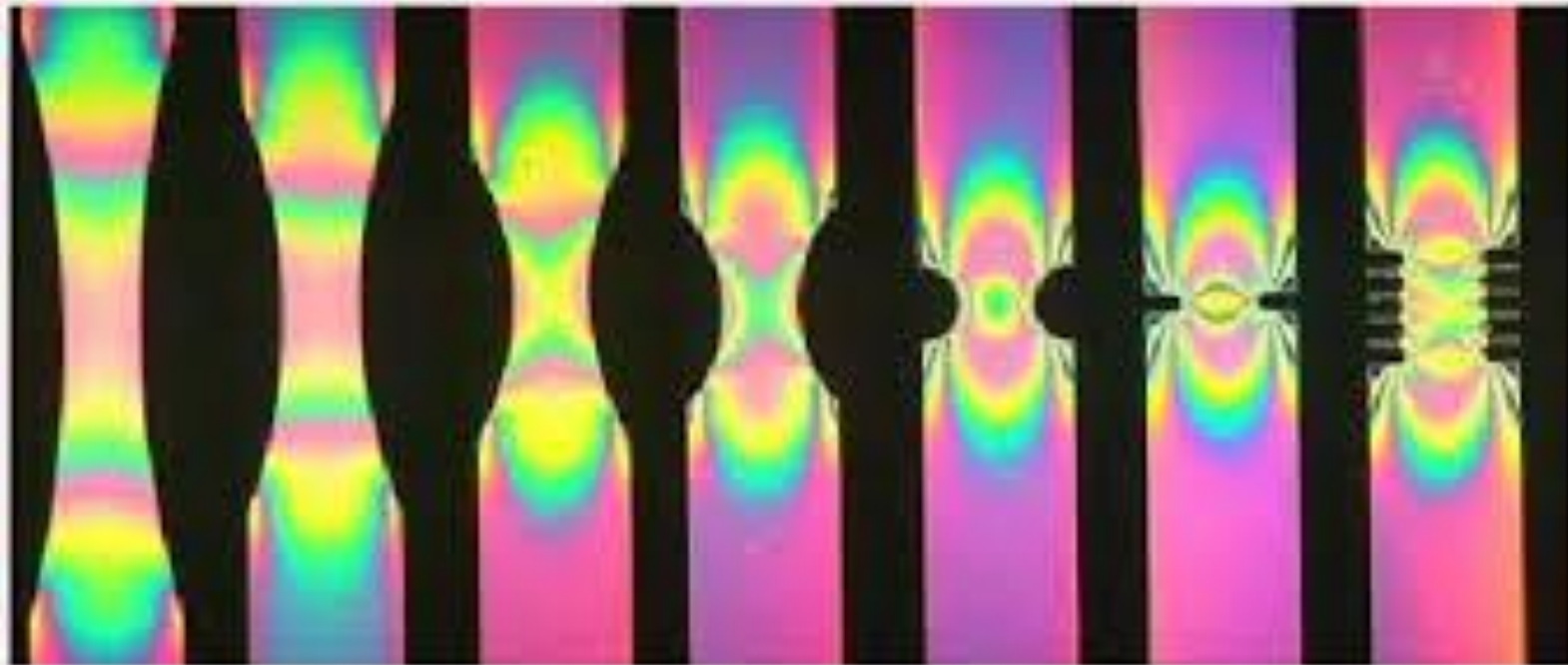
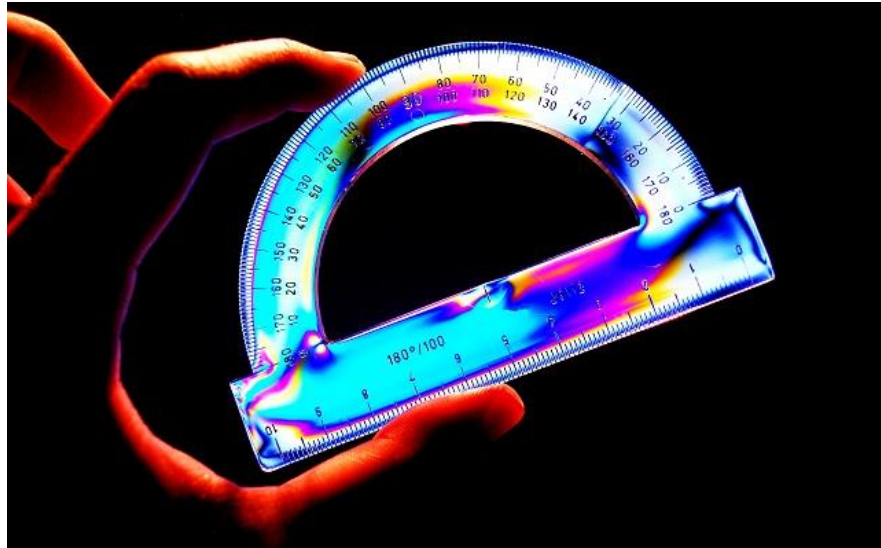
$$\Delta n \sim n_o^3 E_z$$

komórka Kerra

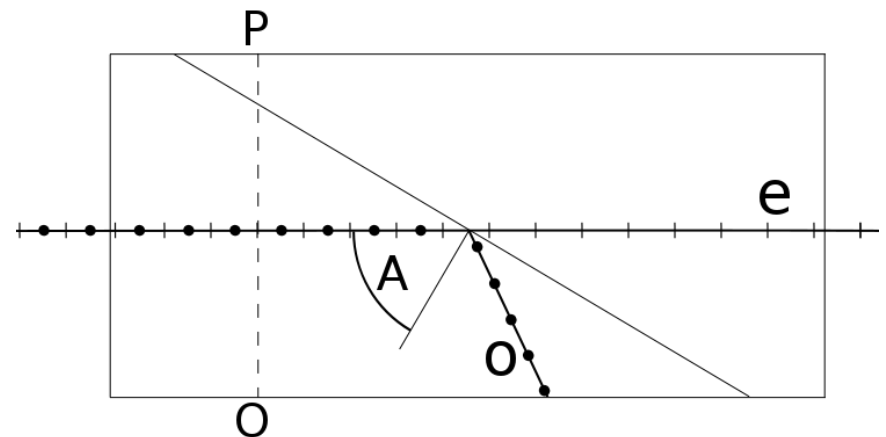
$$\Delta n \sim n_o^3 E_z^2$$

Dwójtomność wymuszona

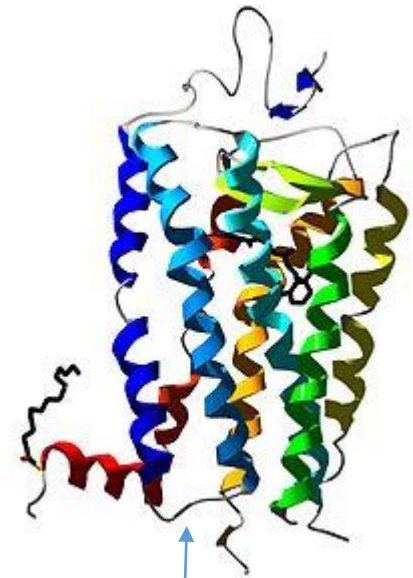
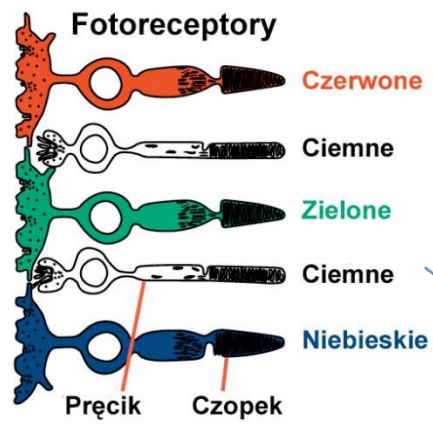
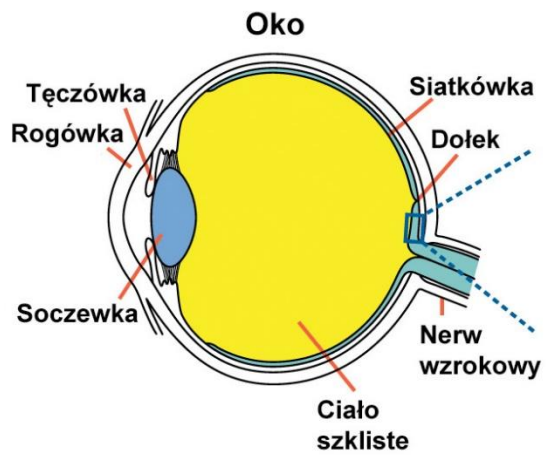
Dwójłomność – pryzmat Nicola

- Pryzmat polaryzujący utworzony z romboedrycznego kryształu szpatu islandzkiego (kalcyt CaCO_3), odpowiednio oszlifowanego, przeciętego na dwie części i sklejonego balsamem kanadyjskim.
- Oś optyczna (na schemacie odcinek OP) jest równoległa do powierzchni na którą pada promień. Promień światła po wejściu do kryształu, rozszczepia się więc na dwa promienie spolaryzowane w kierunkach wzajemnie prostopadłych: zwyczajny.
- Współczynnik załamania balsamu kanadyjskiego wynosi $n_{bk} = 1,550$, ma wartość pośrednią między współczynnikiem załamania dla promienia zwyczajnego $n_o = 1,658$ i dla nadzwyczajnego $n_e = 1,486$. Balsam jest więc dla promienia zwyczajnego optycznie rzadszy, a dla nadzwyczajnego gęstszy. Kąt przecięcia pryzmatu jest tak dobrany, aby kąt padania A na powierzchnię balsamu, był dla promienia zwyczajnego większy od kąta granicznego całkowitego wewnętrznego odbicia.

Detektory

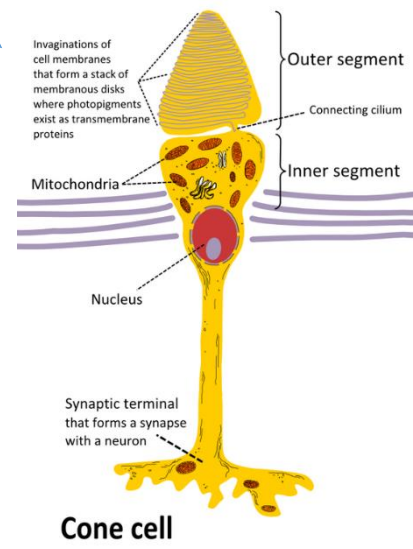
OKO

Rodopsyna (widzenie w ciemności)
Padający foton zmienia jedną konfigurację na inną (izomer), to aktywuje białko a to wyzwala sygnał komórkowy.

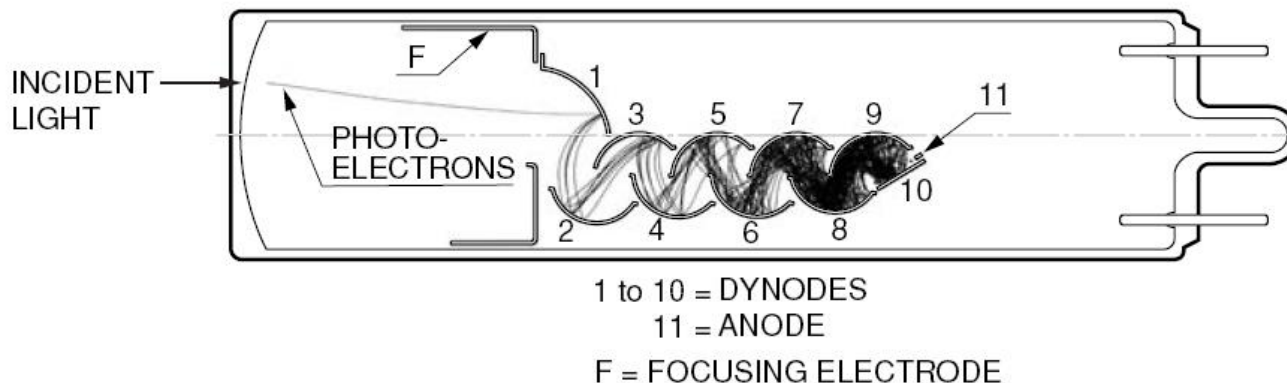
Dzięki witaminie A proces się odwraca.

Jest to cykl widzenia.

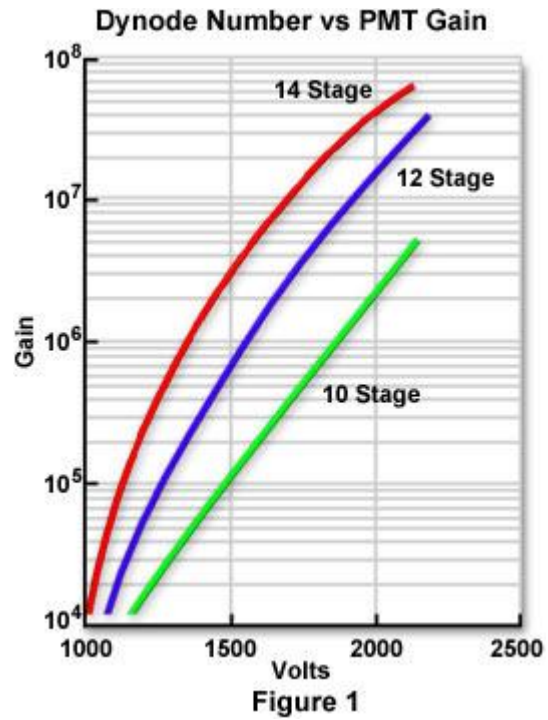
FOTOPOWIELACZ

- Lampa próżniowa służąca jako detektor (szczególnie światła o bardzo małym natężeniu), składająca się z trzech zasadniczych elementów. Są to:
  - **Fotokatoda**, z której elektrony są wybijane przez padające kwanty światła o energii $h\nu$. (zjawisko fotoelektryczne zewnętrzne).
  - **Powielacz** złożony z **dynod** – elektrony z poprzednich dynod wybijają elektrony wtórne z kolejnych (emisja wtórna). Pomiedzy dynody jest przyłożone wysokie napięcie (powyżej 100 V), co powoduje kaskadowy przyrost liczby elektronów wybijanych z kolejnych dynod. W typowych lampach jedna dynoda daje kilkukrotne powielenie, a liczba stopni powielających wynosi od kilku do kilkunastu.
  - **Anoda** – na nią trafiają elektrony w ostatnim etapie.
- Fotopowielacze osiągają bardzo duże czułości (1000 A/lm) przy znikomych szumach, stosunek sygnału do szumu (SNR – *signal to noise ratio*) jest znacznie lepszy niż w przypadku urządzeń półprzewodnikowych. Czas reakcji fotopowielacza są rzędu dziesiątek nanosekund.
- Fotopowielacze znajdują zastosowanie w aparaturze pomiarowej, np. spektrometrach i innych urządzeniach pracujących w słabych warunkach oświetleniowych.

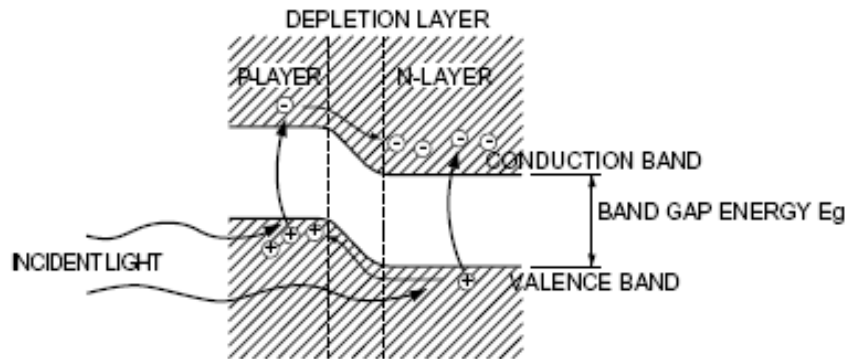
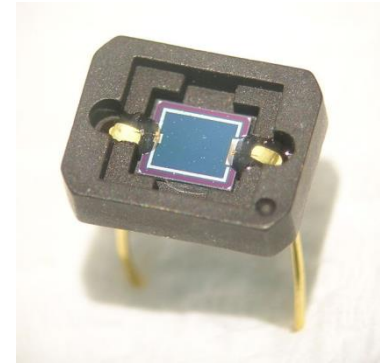

FOTOPOWIELACZ – wzmacnienie

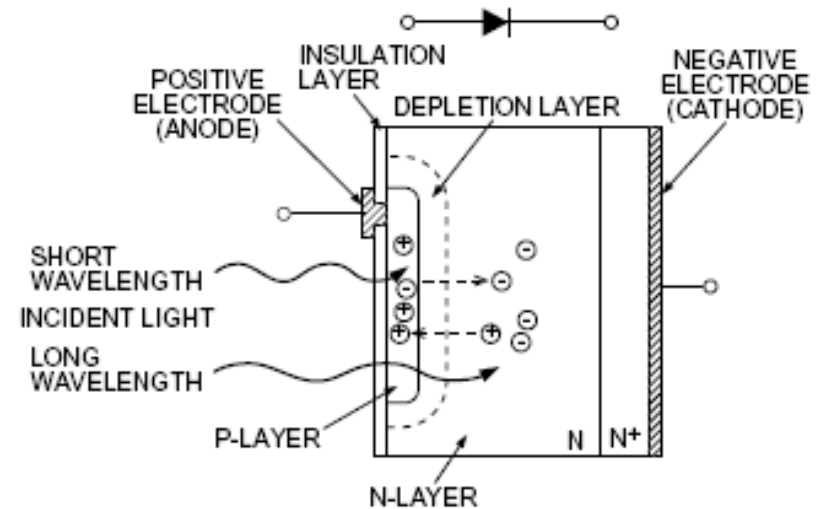

FOTODIODA

- Fotodiody to zwykle złącza p-n.
- Fotony padające na złącze są absorbowane (zjawisko fotoelektryczne wewnętrzne), dzięki czemu powstaje para elektron-dziura: elektron zostaje przeniesiony do pasma przewodnictwa i jest przyciągany przez dodatni ładunek na granicy obszaru typu n, zaś dziury dyfundują do obszaru typu p.
- Prąd przewodzenia złącza p-n rośnie wraz ze wzrostem natężenia padającego światła.
- Aby działać jako fotodioda, złącze musi być spolaryzowane zaporowo.

KPDC0003EA

KPDC0002EA

Zalety i wady typowej fotodiody w stosunku do fotopowielacza

Zalety

- Dobra liniowość prądu wyjściowego w funkcji natężenia padającego światła.
- Odpowiedź widmowa w zakresie 190÷1100 nm (krzem), możliwe także dłuższe fale na bazie innych materiałów.
- Niskie szумы.
- Odporna na obciążenie mechaniczne.
- Niski koszt produkcji.
- Niewielki rozmiar.
- Długi czas życia.
- Wysoka wydajność kwantowa, typowo 80%.
- Nie jest wymagane wysokie napięcie.

Wady

- Mała powierzchnia robocza.
- Brak lub niewielkie wzmocnienie.
- Znacznie niższa czułość.
- Możliwość zliczania fotonów tylko w specjalnych konstrukcjach.
- Długi czas reakcji.

CCD

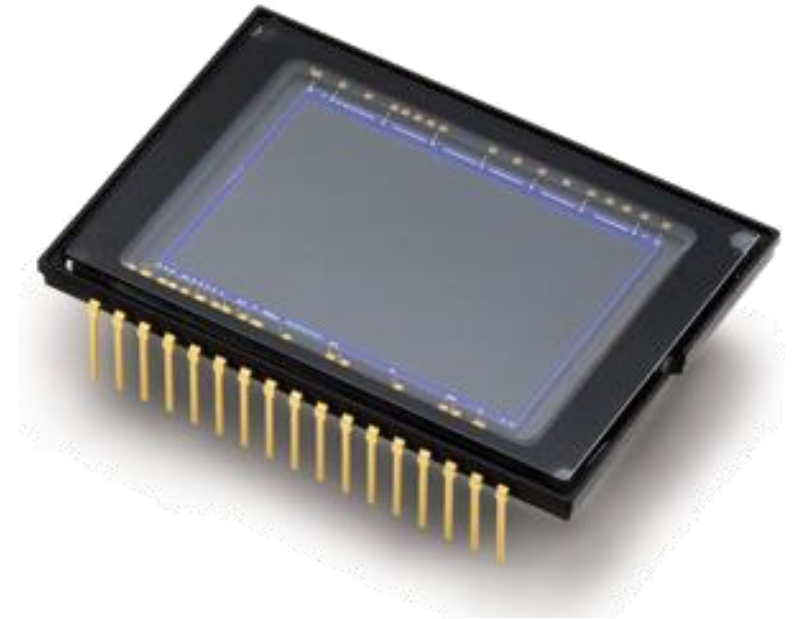
Kamera CCD (charge couple device) jest cyfrowym detektorem światła. Na dwu wymiarowej powierzchni umieszczona jest tablica elementów światłoczułych. Elementy te czułe są tylko na natężenie światła padającego.

W celu uzyskania obrazu kolorowego stosuje się odpowiednie filtry. Wyróżniamy dwa rodzaje takich układów.

W przypadku gdy do dyspozycji mamy trzy panele CCD każdy z nich „widzi” obraz w innym kolorze.

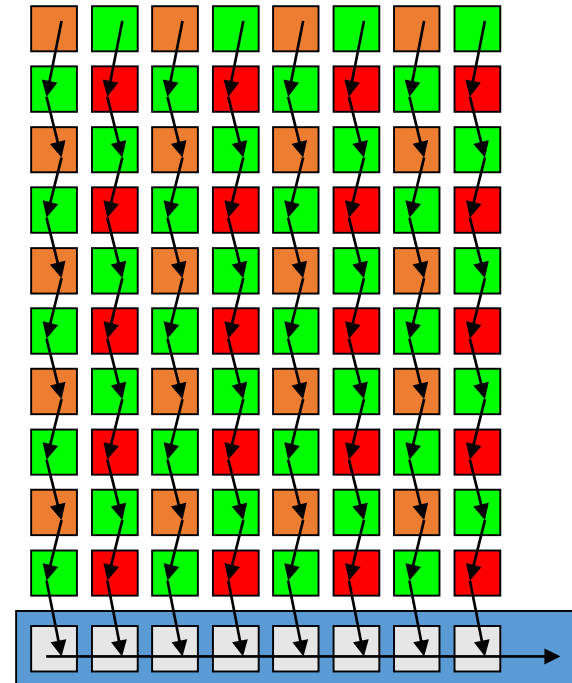
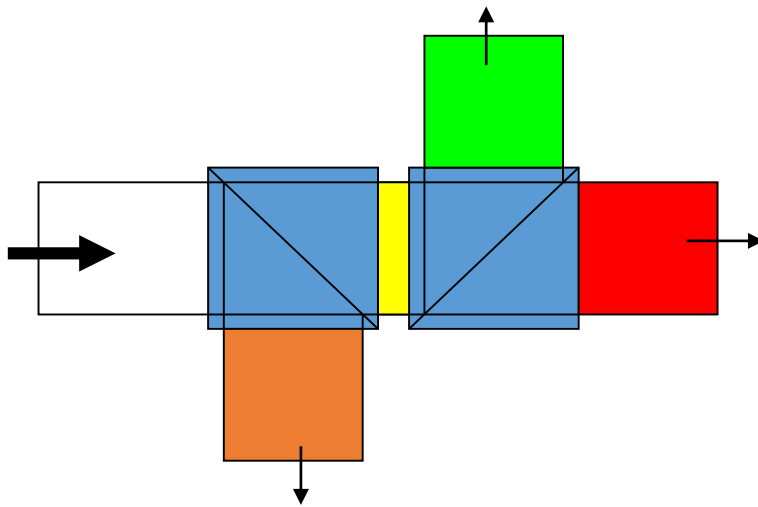
W przypadku gdy mamy do dyspozycji tylko pojedynczą kamerę 50% pikseli rejestruje kolor zielony a po 25% pikseli kolory czerwony i niebieski (kodowanie)

Pierwszy egzemplarz CCD został zbudowany w 1969 roku, przez dwóch naukowców, laureatów Nagrody Nobla: Willarda S. Boyle'a i George E. Smitha z Bell Telephone Laboratories

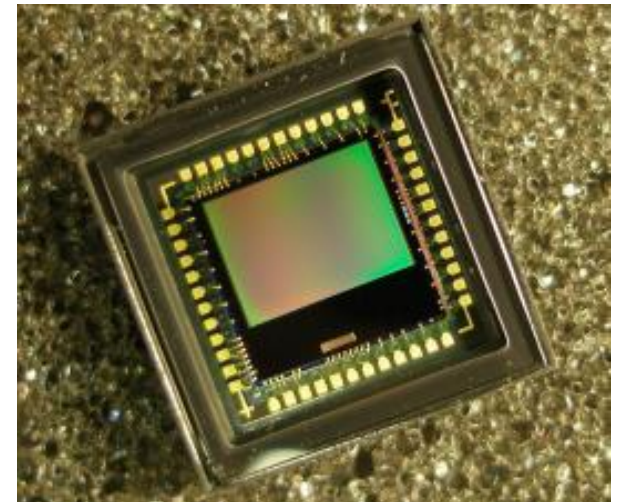
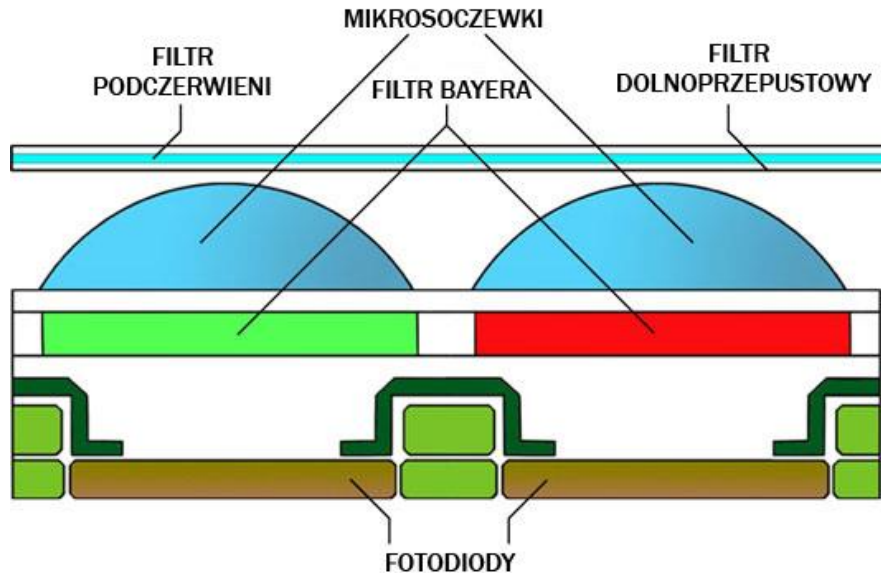
CCD

W czasie naświetlania matrycy CCD na każdym z elementów gromadzi się ładunek. W chwili „zamknięcia migawki” ładunek po kolei spływa do układu mierzącego jego wielkość (rejestr przesuwany). Najpierw mierzone są ładunki z pierwszej kolumny (od lewej) i od pierwszego piksela w tej kolumnie (od dołu). Po spłynięciu ładunku z pierwszej kolumny przechodzi się do pomiaru ładunku w drugiej itd. W chwili gdy cały ładunek ze wszystkich elementów zostanie zmierzony możliwe jest ponowne „otworzenie migawki” i zrobienie kolejnego zdjęcia.

CMOS

- Complementary Metal Oxide Semiconductor Active Pixel Sensor – **macierz elementów światłoczułych** (detektorów), z których każdy jest wyposażony we własny układ wzmacniający.
- Odczytywanie odbywa się jednocześnie dla wszystkich pikseli.
- Pomysł na budowę powstał w tym samym czasie, co matryce CCD (Noble w 1968, Chamberlain w 1969, Weimer et al. in 1969), jednak ze względu na trudności z otrzymaniem wzmacniaczy o powtarzalnych parametrach dla każdego piksela spowodowały czasową „dominację” matryc CCD.

CMOS – nowe konstrukcje

Backside Illumination Technology

OmniBSI offers CIS architectures for generations to come

